

51. lap : Kisfaludy itt is egyoldalúan magasztatja — az 1741-es insurrectióval kapcsolatban — a nemesség érdemeit. Batsányi bosszúsan írja a lap szélére :” a **Magyarok**, tehát nemtsak a *nemesség*, mely tsak egy kis részetskéje, valóságos *fractiója* az Egésznek!” (VIII. 32. 1.).

63. lap : a rövid történelmi vázlat során a szerző megemlíti, hogy 1214-ben, a tatárjárás előtt az ország rendjei nem egyezhettek meg a tanácsban. Batsányi ezt a részt többször alá húzza. (VIII. 38. 1.).

66. lap : ugyancsak a mohi csatát tárgyalva, Kisfaludy megemlíti, mily vitézül harcoltak ott a magyarok. Batsányi megjegyzi : „... mások másként ítélnék és írnak róla!” (VIII. 40. 1.).

73. lap : Mátyás királyt, mint Corvinus Mátyást említi a szerző. Batsányi erőteljesen cáfolja ezt az arisztokratikus legendát : „*Hunyadi*, nem Hollósi, és még kevésbé deák néven: a Hollóról és Zsigmond királyról szóló rege tsak-rege: és nem *historiába* való.” (VIII. 43. 1.).

74. lap : Kisfaludy a nemesség hibáiról emlékezik meg. Itt Batsányi ceruzával megjegyzi : „igaz!”, s alá is húzza e sorokat. A lap aljára pedig egy idézetet ír Vergiliustól : „*Dis-cite justitiam, moniti, et non temnere Divos! Virgil.*” (VIII. 44. 1.).

79. lap : a mohácsi csata fővezéréről, Tomori Pálról esik szó. Batsányi gúnyos megjegyzése : „bár örökre klastromban maradt volna, mint szerzetes barát!” A lap alján pedig : „A Sajó mellett (a mohi mezőn) Várnánál, és Mohátsnál történt hármias iszonyu szerentsétlenségnek mindenkor pap, — név szerént imezen három *pap* vala fő oka : ugymint *Ugrin*, *Cardinál Julján*, és *Tomori!* (Két *Érsek* és egy *Cardinál.*) (VIII. 46. 1.).

83. lap : a mohácsi ütközetet Kisfaludy mint *második* nagy siralmat emlegeti. Batsányi szerint ez a *harmadik*. (Ő ui. másodiknak a várnai csatavesztést tartja.) E lapon a szerző 12 sort idéz Batsányi „*Serkentő válasz*” c. költeményéből. A negyedik sort tévesen idézi, ezért Batsányi kijavítja. Kisfaludy szövege : „*Hazádnak bus szívét még ma is szaggattya*”, Batsányié pedig : „*Hazádat még ma is könyre fakaszthattya!*” (VIII. 48. 1.).

111. lap : Kisfaludy a királyt dicsőíti s idézi jelszavát : „*Opes Principum Corda Subditorum*”. Batsányi itt irónikusan megjegyzi a lapszálen : „ez *Leopold Symboluma!* a most országló Királyé imez : *Lege et Fide*” (VIII. 62. 1.).

Batsányi megjegyzéseit valószínűleg 1809 tavaszán írta. A röpirat 1809 februárjának végén látott napvilágot, — Kisfaludy 1809. február 26-án küldi meg Beckers József grófnak, József nádor főhadsegédének (ITK, 1910., 225), — Batsányi pedig, ki nagy figyelemmel kísérte Kisfaludy írói működését, nyilván hamarosan megszerezte a feltűnést keltő írást. Arra viszont, hogy e lapszélre írt kritikai megjegyzéseket Batsányi közölte-e Kisfaludyval, — mint ahogy előzőleg a „*Himfy Szerelmei*” és a „*Regék*” esetében tette, — adatunk nincs.

VÁG SÁNDOR

A „LA HONGRIE RÉPUBLICAINE” ÉS JUHÁSZ GYULA

1. Az első világháború végén a frontok összeomlása után az orosz októberi forradalom hatására Magyarországon is kirobbantak a forradalom erői. Az erőszakosan összetakolt Osztrák—Magyar Monarchia darabjaira hullott szét. Magyarország is elszakadt Ausztriától, a királyságot eltörölte és köztársasággá alakult át. A politikai vezetés fokozatosan a nép kezébe került. A magyarság nagy része örömmel vett részt a történelmi eseményekben. A haladó erők egy új világ kialakításán fáradoztak, mely fel fogja szabadítani a földet és lehetetlenné teszi a kizsákmányolást. A fegyverszüneti szerződés értelmében Szeged francia megszállás alá került. A megszálló hadsereg első csapatai 1918 végén érkeztek a városba. Amíg a forradalmi munkásság sztrájkokkal, tüntetésekkel és népgyűlésekkel harcolt az új világ megszületéséért, a szegedi haladó értelmiség a megszálló hadsereg útján akarta felvilágosítani a francia népet Magyarország gazdasági és művelődési viszonyairól, melyeket a közös birodalom eddig háttérbe szorított és béklyóban tartott.

2. Egy kisebb társaságban az a gondolat merült fel hogy egy francia lapot kellene kiadni és ennek segítségével a megszálló hadsereg útján kapcsolatot teremteni a francia néppel. A gondolatot gyorsan követte a tett. Részvénytársaságot alapítottak százezer korona alaptőkével, mely 500 darab egyenként 200 kor. értékű részvényre volt osztva. Az alaptőkét ugyan nehéz volt összegyűjteni, a lapkiadást azonban mégsem akarták elejteni. A lap címe

az első terv szerint Le Réveil Hongrois lett volna. Később azonban, a köztársaság kikiáltása után *La Hongrie Républicaine* címben állapodtak meg. A kezemben levő egyetlen fennmaradt gépirásos „részvénylátrási felhívás” a lap célját a következő három pontban jelöli meg.

1. „A háború alatt velünk szövetséges és ellenséges államokban az „ÚJ MAGYARORSZÁG” céljait, törekvéseit megismertetni és ezúton az ellenségeink által félrevezetett művelt külföld népeiben hazánk iránt szimpátiát ébreszteni.

2. Magyarország területén élő nemzetek között a békés egyetértést és együtt munkálkodást elősegíteni,

3. irodalmunk, művészetünk, közgazdaságunk, politikai és társadalmi életünk nevezetesebb eseményeinek nyelvünk hozzáférhetetlensége folytán a francia nyelv közvetítésével a művelt világ előtt való megismertetése.” A felhívást heten írták alá mint alapítók: Engel Vilmos, dr. Hollós József, Móra Ferenc, Juhász Gyula, Jakab Dávid, Schweiger Miksa, és dr. Vág Sándor.

A lap alapításáról szóló első hír a *Szeged és Vidéke* c. napilap 1918. november 9-i számában került napvilágra. A kis híradás ismerteti a lap feladatát, majd felsorolja a lap munkatársait, köztük Juhász Gyulát és Móra Ferencet. Ilyen és hasonló híreket hoz a többi szegedi lap is. A *Szeged és Vidéke* 1918. november 21-én bejelenti, hogy a lap első száma december 11-én fog megjelenni.

Az első szám azonban csak körülbelül egy hónap múlva, január 8-án jelent meg. A késedelem valószínű oka, hogy a részvényjegyzés nem folytatódott olyan lendülettel, mint remélték. Százezer korona ebben az időben még igen nagy összeget jelentett, összegyűjtése nem volt könnyű feladat. Természetes, hogy a részvénytársaság államsegélyt is igyekezett szerezni a lap fenntartásához. Ez sem volt olyan könnyű feladat, de úgy látszik, a törekvést siker koronázta. Fennmaradt egy kézzel írott nyugtamásolat 1500 kor. államsegélyről. Ezt az összeget 1919 február hónapra vették fel. Ebből a nyugta szerint 1000 korona volt államsegély, 500 korona pedig 150 példány előfizetési díja. Az anyagi akadályokat legyőzve végre a *Szegedi Napló* 1919. január 3-i száma bejelenti a lap közeli megjelenését, és ismerteti az első szám tartalmát. Január 8-án végül valóban megjelenik az első szám és Szegeden nagy sajtóvisszhangot kelt. A Móra Ferenc szerkesztése alatt álló Szegedi Napló minden előfizetője számára ingyen küldik el ezt a számot¹ és a *Szeged és Vidéke* január 10-i száma szerint ezer-ezer példányt küldtek Svájcba, Svédországba és Hollandiába. Szegeden a francia katonák között több száz példány kelt el.² Az idegen katonák nagy érdeklődéssel olvasták a magyarságról szóló cikkeket. A szám valóban igen értékes és tartalmas volt. Ettől kezdve a lap rendszeres időközökben, hetenként jelenik meg. A 11-ik, egyben az utolsó szám a rajta levő dátum szerint március 21-én látott napvilágot. Az időközben bekövetkezett változások, a lapot fenntartó és gondozó csoport szétszóródása következtében a lap ezzel a számmal megszűnt.

3. A lap főszerkesztője *Jakab Dávid* polgári iskolai tanár volt. Agilitásán és hírlapírói gyakorlatán kívül főképp az tette őt alkalmassá e tisztt betöltésére, hogy körülbelül egy évtizedet töltött Franciaországban és a francia nyelvet szóban és írásban jól bírta. Már előzőleg is szerkesztett Szegeden egy francia folyóiratot, a *Revue Franco-Hongroise*-t³, melynek célja a francia nyelv tanítása és terjesztése volt. A *La Hongrie Républicaine* valószínűleg az engedélyezés megkönnyítése végett valóban e folyóirat negyedik évfolyamának jelzi az új lapot. *Jakab* a részvénytársaság összehozásán is sokat fáradozott és később a lap szerkesztésének főgondja és a magyar nyelven beküldött cikkek franciára való fordítása is az ő vállaira nehezedett. A vezércikkek és riportok nagyobbra az ő tollából erednek. A lap mellé felsorakozott Szegednek úgyszólván minden tollforgató embere, elsősorban azok, akik a politikában is baloldalon állottak. *Juhász Gyula* az első pillanattól kezdve szívvel-lélekkel csatlakozott a csoporthoz, vállalta az első főmunkatárs szerepét és forradalmi hangú cikkei a lapnak legfőbb értékei voltak. Hozzájárultak a lap értékének emeléséhez *Dettre János*, *Eisner Manó*, *Hollós József*, *Kertész Béla* tudományos és politikai, *Tonelli Sándor* közgazdasági, és *Vág Sándor* kulturális irányú közleményei. Ez utóbbi a lap második főmunkatársa volt. A haladó írók Budapestről is szívesen támogatják a lapot. *Benedek Marcell* igen értékes tanulmányt küldött a sürgető iskolareformról. Ebben már élesen rajzolódnak fel a mai általános iskola körvonalai. Igen értékesek voltak *Kárpáti Aurél* színházi, *Rózsaffy Dezső* művészeti cikkei és kritikái, *Szekeres János*, *Tolnay Kornél* gazdaságpolitikai írásai.

4. A lap anyagának legnagyobb része ma már a múlté. *Juhász Gyula* cikkein kívül alig van valami, amit érdemes volna exhumálni. Legfeljebb bibliografiai szempontból érdemes rámutatni kiválóbb irodalmi műveinknek itt megjelent francia fordítására. A lap általában nem

¹ Szegedi Napló 1919. január 8.

² Szeged és Vidéke 1919. január 12.

³ *Revue Franco-Hongroise. Pour la diffusion de la langue française.* Szerkeszti D. Jakab. Szeged 1913–1915. Várnai és Fia.

közli a mű eredeti címét, sem a fordító nevét. Igyekeztem ezeket a darabokat az eredeti magyar művel azonosítani és lehetőleg megállapítani a fordító nevét is. Négy szám közül egy-egy novellát. Az első számban Szeged reprezentáns írójának, Tömörkényi Istvánnak *Valér a földbe megy*⁴ c. novellája jelent meg: La terre a repris Valérie címen valószínűleg a főszerkesztő fordításában. Az 5. szám Molnár Ferenc: *Egy utca és egy szám*⁵ c. elbeszélését közli Une rue et un numéro címen Bokor Vera fordításában. Még két egykorú francia írótól is közöltek egy-egy novellát.

Majdnem minden szám közölt verseket is. Ezek vagy magyar vonatkozású eredeti francia versek voltak vagy kiváló magyar költők francia fordításai. A 2. számban Juhász Gyula: Petőfi a forradalmi költő c. cikkével párhuzamosan François Coppée-nak Petőfihez (*A Petőfi*) írt versét közölték. A 4. szám ugyancsak egy Petőfiről szóló cikkel kapcsolatban két Petőfi verset hoz: Scène de esárda (*Falu végén kurta kocsmá*) és Qui me comprend? (*Nem ért engem a világ*) mindkettőt François Coppée fordításában.⁶ Az 5. szám Kosztolányi *Szentbeszéd*⁷ című versét hozza Lovag Ádám fordításában Avenu címen. A 6. szám Coppée Le Magyar c. eredeti versét és Ady: Un enterrement sur la mer (*Temetés a tengeren*)⁸ c. versét Paul Perl fordításában. A 8. szám Kiss József Sérénades (*Szerenádok*)⁹ és Heltai Jenő *Ősz*¹⁰ c. versét Fatum címen. Mindkettő háborús veszteségeket sirató vers. A 10. szám a szegedi árvíz negyvenedik évfordulója alkalmából *Jaques Normand*: Aux inondés de Szeged c. versét hozza, melyet a költő 1879-ben a szegedi árvíz idején írt. Ugyanezt a számot Petőfi: *Egy gondolat bánt engemet*¹¹ c. költeményének fordítása díszíti: Une idée me tourmente címen T. E. Gauthier fordításában. A 9. és 11. szám egy ismeretlen nevű költő, J. Vid három versét hozza. A név valószínűleg pseudonym. Talán J(akab Dá)Vid nevét takarja.

5. A külföld felé irányuló propaganda szempontjából a lap szerkesztői szükségesnek tartották a külföldi és magyar, főképpen a francia – magyar történeti és irodalmi kapcsolatok feltárását. Ebből az anyagból érdemes kiemelni a következő közleményeket:

a) A 7. szám Lamartine és Magyarország címen Lamartine egy beszédének részletét közli. 1848. február 26-án, amikor a köztársaságot kikiáltották, Lamartine fogadta a magyarok küldöttségét. A közölt részlet az üdvözlésre adott válaszából való. A forrás nincs megnevezve, azonban megállapítható, hogy ez Dobsa Lajos: Az 1848. évi francia forradalom c. munkája.¹²

b) Ugyanebben a számban található Jules Bruller Le Banat français című cikke, mely a Bánátban a XVII. század végén letelepedett és az őket körülvevő nemetségekbe beolvadt francia bevándorlókkal foglalkozik. Tud arról, hogy az első világháború idején egyes németek, az idősebbek még francia dalokat énekeltek. Egynek a szövegét megőrizte és közli.

c) A 9. szám E. Doumergue: La Hongrie Calviniste kissé túlzó cikkét közli a magyarság vendégszeretéről és a calvinizmus elterjedtségéről.

d) A 10. szám Napóleonnak a magyarokhoz intézett kiáltványát közli. (Schönbrunn, Quartier impérial (császári főhadiszállás) 1809. május 5.).

e) Ugyanez a szám egy Juhász Gyulától származó összefoglaló cikket is közöl a magyar-francia kapcsolatok történetéről.

f) A 11. szám majdnem teljesen a nemzetiségi kérdésnek van szentelve. Egyik cikk megállapítja, hogy a bibliográfia tanúsága szerint a román és szerb kultúra magyar földön született meg.

6. A lap főértékei mindenesetre *Juhász Gyula* cikkei voltak. A cikkek a külföldnek voltak szánva. Megírásuknál tehát nem a felfogás eredetisége volt az író főtörekvése. Cikkei mégis gyakran új és eredeti szempontokat vetettek fel. Széleskörű irodalmi műveltsége lehetővé tette számára, hogy a magyar irodalmat felülről, mint valami távoli csillagzatról nézze, felismerje és meglássa világirodalmi helyzetét és kapcsolatait. Akár politikai eseményekről, akár irodalmi vagy művészeti alkotásról szól, tudásának nagy tárházában mindig megtalálja a legmegfelelőbb történelmi vagy világirodalmi analógiákat. Minden sorát áthatja forradalmi lelkének tüze, gondolatainak merészsége és lendülete. De azért a filológiai pontosságot sem hanyagolja el.

A címlapon Juhász Gyula, mint első főmunkatárs szerepel. Nála lelkiismeretesebb, megbízhatóbb, pontosabb munkatársat keresve sem lehetett volna találni. Ezek a tulajdonságai jellemzik különben egész hírlapírói munkásságát. Univerzális tehetség volt. Akár poli-

⁴ Szegedi Napló. 1898. június 9.

⁵ Molnár Ferenc művei. Kettőn beszélnek (1909) Éva (1903) Bp. [1928] 7. l.

⁶ Kálmán Miksa: Poésies hongroises. Bp. é. n. 3. l.

⁷ Vö. Kosztolányi Dezső: Válogatott versei. Bp. 1955. 130. l.

⁸ Ady Endre: Új versek. Bp. 1906. 121. l.

⁹ Kiss József háborús versei Várady Albert rajzaival. Bp. 1915. A Hét kiadása. 34. l.

¹⁰ Vö. Heltai Jenő: Versek. Bp. 1923. 198. l.

¹¹ Kálmán Miksa: Poésies hongroises. Bp. é. n. 8. l.

¹² Az 1848. évi francia forradalom. Dobsa Lajos szemtanú. Szerző tulajdona. Pesten Beimelnél. 1848.

tikai vagy szociális kérdéstről volt szó, akár művészeti, irodalmi vagy színházi problémához szólt hozzá, közleményei írói lendület mellett mindig alapos szakértelmet mutatnak.

Cikkeit magyarul írta meg, a franciára való fordítást a főszerkesztő végezte. A cikkek eredeti kéziratai természetesen elvesztek, most tehát a francia fordításokat vissza kellett fordítani magyarra. Ez a kétszeres fordítás nyilván sokat letörölt stílusának eredetiségéből. A következők nyolc cikk tőle származik. Az első hetet teljes nevével írta alá. A 10. számban a teljes nevével aláírt cikk mellett még egy cikket találtunk, J. jelzéssel. A feldolgozott tárgy (a cikk címe: L'amitié franco-hongroise d'antan), a tények alapos ismerete, a lendületes előadás alapján majdnem biztosra vehető, hogy az ő munkája. Teljes nevét bizonyára azért nem tették ki, mert ebben a számban egy másik cikk alatt már szerepelt. A cikk különben pompás összefoglalása a múltbeli magyar és francia kapcsolatoknak.

A következőkben a cikkeket a megjelenés időrendjében közlöm.

1. A békéért küzdő dráma a háború alatt

La Hongrie Républicaine 1. sz. 1919. jan. 8.

A háború alatt színrekerült magyar darabok valójában nem voltak háborús drámák. Minden magyar kiválóság, aki tisztában volt saját értékével, mélyen érezte és vallotta, hogy ez a háború nem a mi háborúnk, hogy nekünk magyaroknak azokért az erőszakosságokért kell harcolnunk és véreznünk, melyeket idegen hatalmak követtek el. Ez kegyetlen feladat és kényszerűség volt, melyet a szegény magyar népnek végig kellett szenvednie.

A háború elején néhány időszerűbb darab került a színpadra és megpróbálta a háborúért való lelkesedésre bírni a közönséget, de a kritikuskok és a közönség egyhangúlag tiltakoztak az eljárás ellen. A magyar dráma csak részben változott meg a háború alatt. Egy része megmaradt olyan, amilyen a háború előtt volt, másik része foglalkozott háborús kérdésekkel is. Azonban azok a darabok, melyek tárgyukat a háborúból merítették, a béke megőrzésének törekvését mutatják. Így adták elő ezeket a darabokat mind a magyar, mind az idegen színpadokon.

Köztudomású, hogy a modern magyar dráma a sz. első évtizede óta nagyon keresett import-cikk volt a külföldi színpadokon.

Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc, Bródy Sándor és mások darabjait Londonban és Berlinben éppen úgy játszották mint Stockholmban és Petrográdban. Az északi országok kritikuskai a magyar drámaírókat franciáknak nézték, akik valójában a franciákhoz, jártak iskolába, nevezetesen Flers és Caillavet iskolájába, de azért meg tudták őrizni sajátos budapesti ízlésüket. Az első háborús vonatkozású drámát, a *Lyon Lélet* Bródy Sándor írta, az első magyar naturalista író. Ez a darab az életnek és az életörömmel igazi himnusza. A darab minden ellenséges és háborús érdekeken felül a szerelemnek és az ifjúságnak azonoságát hirdeti. Ezt a darabot, a háborúnak ezt a színes és forró, néha brutális erejű *Romeo és Júliáját*, Bécsben és Berlinben betiltották. Molnár Ferencnek, Az Ördög, Liliom, és a Testőr világhírű szerzőjének *Fehér felhő* című drámája a magyar katona lelki válságát viszi a színpadra, aki a békét áhítozza és a földjét szeretné művelni. Bíró Lajos *Hotel Imperiál* című darabja vakmerően pacifista irányzatának köszöni budapesti nagy sikerét, míg Berlinben csak mérsékelt siker kísérte a darab előadását. A darabban egy magyar huszártisztnek az a feladata, hogy megöljön egy kémét. Elvégzi feladatát, de lelkiismerete összeroppan az önvád súlya alatt. A legforróbb szimpátiával megrajzolt alakja az orosz katona, aki rájön arra, hogy nem köteles harcolni. Inkább meg akar halni, semhogy öljön. Nem tud és nem akar ölni. Lengyel Menyhért az *Egyszerű gondolatok* egyes helyein igazi swiftoi szatírával ostorozza a háború bűneit. *Charlotte kisasszony* című darabjában a napóleoni háborúk színeivel festi azt az egyetemes felfordulást, mely arra kényszeríti a magyarokat, a béke és a szabadság barátait, hogy a gyűlölt Habsburgokat védelmezzék. Harry Roussel Dorsan harctéri levelei igazi háborús írás, mely a költői éleslátás igazi vakmerőségével van megírva. Szerzője Szomory Dezső *Matuska* című színdarabjában egy orosz hadifogoly szerelmét írja le egy magyar nő iránt.

Lírája kivételesen gazdag, szárnyalása zabolátlan, ádáz és kegyetlen. A fogoly vágyódásában az egész világ minden hadifoglyának vágyódása talál kifejezést a magyar nyelvnek sokszólamú zenéjén keresztül. Minden egyéb munka, mely a háború alatt jelent meg, részben ártatlan művészi játék, melynek célja, hogy a kor gondjait és bajait kidomborítsa, (ilyen Molnár Ferenc *Farsangja*, Herczeg Ferenc *Kék rókája*) részben komoly és frappáns szatíra a háború bűnei és visszasszágai ellen (ilyenek Hajó Sándor Délibáb utca 7. és Gábor Andor Ciklame-nja), van olyan is, amely a háború előtti magyar nemzeti dráma továbbfejlődése (mint Herczeg Ferenc *Árva László király* és Szomory Dezső *II. József* című darabja). Mindezek a magyar költők és írók ékesszólóan és eredményesen igazolják, hogy van tehetséges dráma-

frókban gazdag magyar irodalom. De azontúl egész világ előtt igazolják azt is, hogy aza nemzeti kultúra, amelyből születtek és elindultak a világ meghódítására, csak a béke és megértés, a civilizáció és haladás fegyverével akar diadalmaskodni minden ellenséges szándék felett.

2. Petőfi a forradalmi költő

La Hongrie Républicaine 2. sz. 1919. jan. 15.

Petőfi, akire François Coppée is irigykedéssel tekintett, azok közül a magyar géniuszok közül való volt, aki iránt nagy érdeklődés nyilvánult meg világszerte, és akinek hírneve hazája határain messze túlterjedt. Róla valóban el lehet mondani, hogy nemcsak szerette a franciákat, hanem politikai tájékozottságát is a franciáktól szerezte. Béranger volt kedvenc költője és sokat tanult tőle. Mesterien fordította, de a művészetben és a politikában is messze túlszárnyalta őt. Nyíltan vallotta, hogy a francia forradalom története politikai bibliája volt. Ebből merített radikalizmusa szakítani tudott a múlt minden bűnével. Onnan kapta republikanizmusát, melyet a királyság idején nyíltan és bátran vallott és hirdetett versben és prózában.

Egy rövid dalában maga mondta, hogy ha a lélek tovább él a földön, akkor ő volt Camille Desmoulins Párizsban. Kétségkívül ez a fiatal francia forradalmár volt politikai ideálja. Szobájának falát Marat és magyar költőtársának Arany Jánosnak arcképe díszítette. Ezzel is a nép és a szabadság iránt való rajongó szeretetének adott kifejezést. Ő, aki később maga is vértanúja lett a magyar forradalomnak, Beaurepaire című versében örök emléket állított a hős katonának, aki Verdun-ben dicsőséges mártírhalált halt a forradalomért.

Azért tanult meg franciául, hogy első forrásból olvashassa a francia forradalom és a nagy francia nép történetét. A francia költők közül Béranger, a nép költője mellett az inséges és szenvedő Hégésippe Moreau-t szerette, valamint Victor Hugot, a szegények és elnyomottak védelmezőjét. A németek közül elsősorban Heinét kedvelte radikális elveiért. Jóllehet gyermekkorától kezdve rajongója volt a szabadságnak, csak a francia forradalom hatására lett republikánussá. Merész lendületű ódában előre üdvözli a köztársaságot, mely mint valami új Napóleon meg fogja hódítani a világot. Az Apostol című forradalmi tárgyú nagy epikai költeményének hőse megöli a királyt és vértanúja lesz a köztársaság eszméjének, melytől a nép boldogságát várja.

Petőfi első költője a népek szövetségének és az általános szabadságnak. Nemcsak a saját népe szabadságának, hanem a világszabadságnak. Mindig bajnoka és költője volt a munkásságnak, mely az első magyar forradalom évfordulóján, március 15-én évről évre megkoszorúzta a nagy költő szobrát. A második és diadalmas forradalom nagy költője, Ady Endre Petőfit a maga előfutárjának tekintette, akit több francia és olasz költő, a szabadság költői dalaikkal megénekeltek, akit Grimm a legnagyobb géniuszok között emlegetett, akinek költeményeit Nietzsche is megzenésítette.

3. Rostand és a magyarok

La Hongrie Républicaine 4. sz. 1919. jan. 29.

A magyarok mindig nagy érdeklődést és rokonszenvet tanúsítottak a francia irodalom iránt. Sokat köszönhetnek a francia szellemnek és hálásak is voltak mindig a francia „esprit” iránt.

Nemzeti irodalmunk újjászületése is a francia felvilágosodás nagy gondolkodóinak hatására indult meg. Bessenyei és társai, a „testőrfrók”, Voltaire és Rousseau eszméit hirdették. A francia romantikus irodalom hősei, különösen Victor Hugo, erősen hatott Vörösmarty, Petőfi és Jókai költészetére, jóllehet egészen eredeti és nemzeti iróegyeniségek maradtak. A modern magyar lírai költészet ugyancsak a francia parnasszista költők és szimbolisták hatása alatt indult el. Rostand, a Franciaországban annyira népszerű neoromantikus költő, sehol sem férközött olyan közel a közönség szívéhez, mint Magyarországon. Szónoki lendülete és temperamentuma rokon a miénkkel. Cyranonak kitűnő ábrázolóját, Coquelin-t lelkesen ünnepelte Budapest a Népszínházban. Pethes Imre, a legkiválóbb magyar színészek egyike, legnagyobb művészi sikerét Cyrano szerepében aratta. A Sasfióknak is óriási sikere volt a Budapesti Magyar Színházban. Különösen az Ausztria ellenes kifakadásokat kísérte hatalmas tapsvihar. A Cyrano és Sasfiók fordítója, Abrányi Emil költő és műfordító, Victor Hugo lelkes bámulója volt s magát Hugo tanítványának tartotta. E nagy francia költő centenáriuma alkalmából a Petőfi Társaság díszüléssel nagyszabású emlékbeszéddel adózott Victor Hugo emlékének.

Kosztolányi Dezső, a legfinomabb magyar szimbolista költő, fordította magyarra Rostand kisebb munkáit, ezek között a Chanteclair című nemzeti drámájának hatalmas ódaszerű monológját a *Naphoz*, mely méltó párja Kiss József egyik legszebb költeményének. Harashti Gyula, egyetemi tanár egy magyar nyelvű könyvet adott ki Rostand munkásságáról. Tudósra valló tárgyilagossággal írja le Rostand életét, elemzi műveit, vizsgálja jelentőségüket és hatásukat.

Rostand hatással volt a magyar költőkre is. Így például Emőd Tamás Lotharingia című pompás verses darabja tele van a francia esprit zengő dicséretével.

A legújabb francia irodalom szelleme, de a mi irodalmunké is majdnem teljesen eltávolodott Rostand életművétől. Babits Mihály, a *Nyugat*-nak, modern irodalmunkat irányító folyóiratnak szerkesztője, Rostandról írott nekrológiájában megállapítja, hogy Romain Rolland szelleme közelebb áll a magyarság lelkéhez, mint Rostand romanticizmusa. Viszont az is igaz, hogy Anatole France, Barbusse és Maeterlinck humanizmusa még közelebb van hozzánk. Mégis Rostand fiatalságunk kedves emléke marad.

4. Ady és a franciák

La Hongrie Républicaine 5. sz. 1919. febr. 5.

Az új magyar köztársaság legnagyobb költőjének, odaadó és megingathatatlan apostolának halálát gyászolja. Ady fiatalon és dicsőségesen halt meg. Ő volt az avatott vezére az új magyar lírának. A konzervatív magyar irodalom és kritika hivatalos képviselői hosszú időn keresztül állandóan támadták és gúnyt űztek belőle. Hazafiatlansággal és idegen istenek imádásával vádolták. Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy nemcsak igazi nemzeti költő volt, hanem szilaj, bátor és őseitől örökölt, korlátot nem tűró véralkatánál fogva is gyökeresen magyar volt.

Ady tanult a franciáktól és szerette a franciákat. Ez tagadhatatlan. Alig serdülő fiatal korában már vágyakozott Párizsba. És mikor mint fiatal újságíró eljutott vágyainak városába, ott fedezte fel magában a költői hivatást. Megismerkedett a francia parnasszisták nagy alakjaival, a szimbolizmus nagy művészeivel, Baudelaire-rel és Verlaine-nel és megszerette őket. Mesterien lefordította Baudelaire és Verlaine egy szonettjét és Jean Rictus néhány strófáját. Ady, aki maga is vonzódott a dekadensekhez és szimbolistákhoz, tulajdonképpen a süllyedő magyar nemesség utolsó költője volt. A magyar mitológia és történelem teljesen új értelmet kapott az ő költészetében.

Ady többször és huzamosabb ideig tartózkodott Párizsban. Imádója volt a gazdag és kifinomult latin kultúrának és a nyugati demokráciának. Számos verse dicsőhimnusza a fény városának. Párizst menedékének tartotta, ahol Hunnia szegénylegénye nyugodtan szöhetette álmait. Megénekelte a kis párizsi proletárleány szerelmét, a Gare de l'Est-et és műveltsége éppenúgy franciás volt mint a nagy oroszoké, Puskiné, vagy Turgenyevé. De mint a fől földdobott kő visszaesik a földre, ő is mindig visszatért hazájába, mint népének hű gyermeke, a legvégzettszerűbb és legtragikusabb magyar.

A nagy háború kitörése Magyarországon találta és ő, a franciáknak és a békének őszinte és lelkes barátja egy pillanattal sem tudott lelkesedni a háborúért. Ellenkezőleg, minden erejével, egész lelkével tiltakozott a háború ellen és repesve várta a forradalmat, a népek szolidaritásának, szövetségének napját. Megérte a forradalmat, megérte költészetének elismerését, és el fog érkezni bizonyára eszméinek győzedelme is.

A magyarok mindig hálások lesznek a francia kultúrának és Párizsnak, hogy Ady költészetének ők adták az első ösztönzést és sugallatot. Hasonlóképpen az egész világ hálás lesz a magyarságnak, ha majd méltó fordításban meg fogja ismerni Ady líráját, mely nagy nyeresége lesz az európai költészetnek.

Ha valamennyire szemléltetni akarnók Ady költői egyéniségét, azt mondhatnók, hogy bátor volt mint Richépin és dallamos mint Musset.

5. Egy kis nép nagy büszkesége

La Hongrie Républicaine 6. sz. 1919. febr. 14.

Az új földesúr a címe Jókai, a híres magyar regényíró egyik legnépszerűbb regényének. Azt írja le ebben a regényben, hogy Ankerschmidt lovag, aki a magyarság ellenségeként jött az országba, hogyan lesz fokról-fokra a magyar nép barátja, hogyan szereti meg mindjobban a magyar földet, a magyar lelket, és végül, hogyan köti véglegesen ehhez a földhöz egy hant,

imádott gyermekének sírja. Ezekben a nehéz és szomorú órákban bizonyos elégtétellel látjuk Jókai igazságait. A nyugati népek hosszú időn keresztül nem ismerték a magyarságot, nem ismerték tudományát, irodalmát, művészetét. Sokáig félreismerték a magyarságot. Azt hitték, hogy Magyarország semmi más mint egy hatalmas „puszta” és a magyarok csak csikósok és kanászok. Akik külföldön ilyesmért lelkesedtek, mint *Tissot* és meglátogattak bennünket, azok közül is többen hasonló véleményen voltak. A magyarok azonban most megmutatták, hogy a rájuk kényszerített küzdelemben hőiesen és rendületlenül ki tudtak tartani. Ezt a harcot, szerencsétlenségükre, kedvük ellenére kellett folytatniok, és, sajnos, túlságosan hosszú ideig. Most végre elérkezett a pillanat, mikor a magyarok megmutathatják a világnak igazi arcukat, valódi lelküket és sajátos kultúrájukat. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a franciák, akik azt hitték, hogy a Balkán egy részét fogják itt látni, bevallják, hogy kellemesen csalódtak. Megismerték a magyarságot és amikor megismerték, már meg is szerették. Ellenséggént jöttek ide, mint hajdan Jókai regényének Ankerschmidt lovagja és ellenség helyett nemcsak őszinte barátá találtak, hanem megismerték nyugat kultúrájának védelmezőjét és terjesztőjét. Egy francia képviselő nagyon elcsodálkozott, hogy egy magyar költő olyan jól ismeri a francia irodalmat. Igen, felelte kedélyesen a költő, a különbség csak az, hogy én nemcsak a francia irodalmat ismerem, hanem a magyar irodalmat is.

Az sem utolsó dolog, hogy vannak magyar költők, akik hozzájárultak az európai irodalom gazdagításához, mint ahogy egyes orosz, norvég és dán költők. Ez teszi a mi kis népünknek nagy büszkeségét: békés és áldott büszkeség, amit nem vehetnek el tőlünk semmiféle eszközzel sem.

6. In memoriam

La Hongrie Républicaine 8. sz. 1919. febr. 28.

Kegyeletes ünnepségre készül a fiatal magyar köztársaság. Első vértanúinak megmaradt csontjait fogja eltemetni a közel jövőben, hogy megkínzott testükkal megtermékenyítse a magyar földet. Martinovics Ignárról és társairól van szó, akiket a bécsi császári kormány engedelmes csatlósai 1795. május 30-án fejeztek le. Az volt a bűnük, hogy lemásolták és terjesztették a francia forradalom szabadság-katekizmusát, és hogy azt meg is akarták valószínűsíteni.

Az volt a bűnük, hogy szabad és független köztársasággá akarták alakítani Magyarországot, más szabad nemzetek és különösen Franciaország testvérévé és szövetségesévé akarták tenni. A Habsburg-ház lakásai gúnyosan „magyar jakobinusoknak” hívták őket. Később azonban a magyar szabadságharc emigrációjának egyik tudós vezetője, Pulszky Ferenc tiszteletből nevezte őket magyar jakobinusoknak.

Részt vett a martinovics-mozgalomban a magyarság szellemi vezére Kazinczy Ferenc is, a nyelv- és irodalomreformátor. Művei ugyanazt jelentik számunkra, mint Voltaire művei a francia irodalomban. Esméi terjesztéséért hét évig raboskodott Csehország földalatti börtöneiben. Ugyancsak börtönbüntetést szenvedett szabadságézméiért Kazinczy barátja, Bacsnányi János is, a költő, aki elsőnek irányította Párizs és a francia forradalom felé a magyarság figyelmét. Bacsnányi fordította le magyarra Napóleonnak híres proklamációját a magyarsághoz, melyben Napóleon Bécs elfoglalása után a Habsburg-iga lerázására hívja fel a magyar népet.

Martinovics és négy barátja: a szenvedélyes és ékesen szóló Hajnóczy, a hazafias lendületű Laczkovics kapitány, Szentmarjay és Zsigray, valamennyien törvényes ítélet nélkül szenvedtek vértanúhalált. Kossuth volt az első, aki határozottan és bátran kijelentette, hogy ez a kivégzés ugyanolyan gyalázat és kegyetlen, mint amilyen törvénytelen és igazságtalan. Petőfi *Vérmező* című forradalmi költeményében a népszabadságért küzdő dicsőséges nemzeti hősofoként ünnepelte Martinovicsot és társait.

Hőhéraik ismeretlen helyen temették el a mártírokat. Csak 1914-ben, kevéssel az első világháború kitörése előtt találták meg a hamvakat. A jelen pillanatban (1919 március) Budapest székesfőváros könyvtárának őrzetében vannak. Eltemetésük nemzeti ünnep és egyúttal győzelem lesz a magyarság számára. A szabad magyar köztársaság vérről és könnyről áztatott földje fogja befogadni a hamvait azoknak a hősofoknak, akik olyan korán és olyan derekasan hirdették, hogy a zsarnokság és szolgaság sötét éjszakája után fel fog virradni a szabadság és egyenlőség napja Magyarországon.

Szomorú Dezső a jeles magyar drámaíró a színpadon fogja halhatatlanná tenni Martinovicsot és társait, azokat a nagy férfiakat, akiket Kossuth rehabilitált és Petőfi dicsfényvel övezett. Nemsokára meg fog valósulni a mártírok jelszava: *Ex trunco laetius floreat*.

7. Dózsa György emléke

La Hongrie Républicaine 10. sz. 1919. márc. 14.

A magyar demokratikus köztársaságnak még egy nagy tartozása van : meg kell örökíteni a magyar nép legnagyobb vértanújának : Dózsa Györgynek emlékét. Méltó módon kell halhatatlanná tennie a misera plebs contribuens-nek ezt a magyar hőst. Dózsa György ugyanazt jelenti a magyarság történetében, mint Spartacus a rabszolgaság és Hutten Ulrich a német jobbágyság történetében, Cromwell az angol és Danton a francia forradalomban.

Dózsa György több századdal előzte meg korát. Tragikus hős volt, aki keresztes hadával a magyar feudalizmus sárkányát akarta megfojtani. A feudális főúri rend és a főpapság nem riadt vissza az erőszaktól sem, hogy a népet földjétől, jogaitól megfosssa és a levegőt is elrabolja tőle. Dózsa elvesztette a háborút. Verbóczy, a magyar jobbágyság hóhéra, és a mohácsi csatavesztés elől később egéruhat vett Zápolya embertelen módon állt bosszút rajta : tüzes trónra ültette. De lángoló eszméinek tüzes koronája továbbra is bevilágította a több százados elnyomás sötét éjszakáját. Az elnyomás továbbra is súlyos teherként nehezedett a jobbágy-ságra, mely valóban arca veritékével kereste meg kenyerét.

Dózsa forradalmának középpontja Szeged volt. Innen indult ki a mozgalom és itt fojtották el az első magyar polgárháborút, a kurucoknak (a magyarsághoz törhetetlenül ragaszkodók) első igaz forradalmát az igazi ellenség, a feudalizmus ellen.

Ettől az időtől kezdve sárral és székennyel mocskolták be Dózsa nemes és bátor alakját. A nemesség és főpapság szolgálékú történetírói a hazugság fegyverével feketítették be Dózsa halhatatlan emlékét. A XIX. század történetírói és lexikonai Dózst még mint közönséges rablóvezért mutatták be.

Petőfi volt az első, aki igazságot szolgáltatott Dózsának és dicsfényvel övezte a „parasztkirály” homlokát. Ugyanaz a Petőfi, aki a legtüzesebb verseket írta a királyok ellen. Később Acsády Ignác, a jobbágyság történetírója, majd Márki Sándor, Dózsa életírója a valóság megrajzolásával adtak elégtételt Dózsa Györgynek. Eötvös József pedig 1847-ben, a jobbágyság felszabadításának előestéjén Magyarország 1514-ben című regényének hősvévé tette.

Mi, akik megteremtettük a demokratikus, szabad magyar köztársaságot, olyan emléket akarunk emelni Dózsának, amelyhez minden szabad magyar szívében hálával és igaz megelégedéssel zarándokolhat el. De legjobban azt szeretnők, ha mindazt a sok szobrot, amit a kényszerű lojalitás a hazug királyoknak és kegyetlen elnyomóiknak emelt, összeolvasztanák és ebből a rengeteg bronzanyagból egyetlen hatalmas szobrot emelnének Szeged főterén Dózsa György dicső emlékének. Emlékművet emelnének annak a férfúnak, aki először adott hangot a magyar nép vágyainak és szenvedéseinek. Szobrot emelni a hazugság és a népet kizsákmányoló urak és fejedelmek szobraiból a szent és elnyomott nép hősenek : ez a mi leghőbb vágyunk! Valóítsuk meg ezt a vágyunkat a forradalmárok lendületével és gyor-saságával!

8. Francia—magyar barátkozás hajdan

La Hongrie Républicaine 10. sz. 1919. márc. 14.

Az európai politikai viszonyok alakulása következtében sokszor került a sor arra, hogy a magyarok és franciák között szoros kapcsolat keletkezzék. A Habsburgok azonban mindig megakadályozták, hogy a két nép szoros barátságot kössön. A XVII. század közepén a magyar nép kettős iga alatt szenvedett, a német és török iga alatt. *Német maszlag és török áfium* bódította a magyar nép szívét. Ezt a nevet adta a kettős veszedelemnek *Zrínyi Miklós*, a nagy epikus költő és ezt a címet adta Laczkó Géza, a francia irodalom említen nevelkedett modern író, pompás regényének, mely tárgyát Zrínyi életéből merítette. Zrínyi életének főcélja volt, hogy a magyar népet felszabadítsa a kettős iga alól. Ez a törekvése Nyugat-Európa érdekeit is szolgálta. Ezeket a Habsburgok imperialista hatalma éppúgy fenyegette, mint a török impérium diadalmas terjeszkedése. Zrínyi szoros kapcsolatot tartott fenn a nyugati hatalmakkal, a Napkirállyal, Angliával és a hollandiai szabad köztársasággal. XIV. Lajos a kardnak és a lantnak ezt a magyar hőst *pair*-nek nevezte ki. Eposzát egyenrangúnak tekintik Milton és Tasso hőskölteményével és értékeesebbnek tartják Voltaire Henriade-jánál. A franciák hadsereggel segítették a magyarokat a törökök ellen. A szentgotthárdi csatában azonban vereséget szenvedtek. A csata után a derék és vitéz franciák, köztük egy Coligny herceg, meglátogatták Zrínyit és megbámulták könyvtárát, ezt a nyugat-európai munkákban gazdag gyűjteményt. Mikor a nagy magyar költő és államférfiú a bécsi udvarnál kegyvesztett lett, francia—magyar szövetség létrehozásán fáradozott, azonban időközben egy vadkan áldozata lett.

Egyik legjobb barátja és halálának hiteles leírója, Bethlen Miklós sokáig élt Párizsban. Ő és Zrínyi Péter, a költő testvéröccse voltak a Habsburg-ellenes francia—magyar szövetség legbuzgóbb szószólói. Zrínyi Pétert, aki egyébként horvát bán volt, mint a Wesselényi-féle összeesküvés részését le is fejezték Bécsújhelyen.

Zrínyi a költő és államférfiu méltó utóda, II. Rákóczi Ferenc, a kurucok utolsó szabadságharcának a vezére, valóságos szövetségese volt a Napkirálynak. Mialatt a Habsburg-ház zsoldosai nyugaton a franciák ellen harcoltak, keleten Rákóczi ellen kellett harcolniok. A kuruc harcok sikertelensége miatt Rákóczi önkéntes számkivetésbe ment. Először a francia király udvarában telepedett le. Hűséges íródeákja Mikes Kelemen itt ismerkedett meg Madame de Sévigné leveleivel és ezek mintájára írta meg Törökországi leveleit, melyek csak később kerültek haza és kaptak előkelő helyet a magyar irodalomban.

Rákóczi komoly és nemes egyéniségét XIV. Lajos nagy megbecsülésben részesítette, magával egyenrangú fejedelemnek tekintve őt. A magyar fejedelem Párizsban a Hôtel de Transylvanie-ban lakott. Ezt a házat Prévost abbé tette halhatatlanná nagy regényében.

A Napkirály halála után ez a mélyérzésű magyar fejedelem úgy érezte, hogy a földi boldogság elhagyta, és egy időre kolostorba vonult. Elmékedései irodalmi gyümölcsének, „Vallomásai”-nak egyes részletei az igazságkeresés őszinteségében és mélységében Szent Ágoston csodálatos vallomásaihoz hasonlíthatók.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

BARTÓK BÉLA LEVELEI HARSÁNYI KÁLMÁNHOZ

Nemrégiben került az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába Harsányi Kálmán (1876—1929) kézirati hagyatéka, amely számtalan más, irodalmi dokumentumon kívül az alább közlendő rendkívül érdekes és értékes írásokat is tartalmazza, melyeket a fiatal Bartók Béla intézett az íróhoz.

Baráti kapcsolatukról 1904-ből három képeslap és egy levél, 1905-ből két levelezőlap és egy levél tanúskodik, majd 1932-ből egy Harsányi Kálmán özvegyéhez intézett rövid levél jelzi a záró akkordot.

Az első zongoraműveszi és zeneszerzői sikereken már túllévő Bartók és az ugyancsak az első küzdelmeken és csalódásokon átjutott, Bartóknál öt évvel idősebb író, mind a levelek, mind pedig a családi hagyomány¹ tanúsága szerint, 1904 nyarán, a Gömör megyei Gerlicepusztán ismerkedett meg egymással. Bartók több hónapra ide vonult vissza, hogy felkészüljön az 1904—05. évi hangversenyszezonra², a Harsányi-család pedig nyári üdülést keresett e helyen. A pályafutása kezdetén lévő zenei zseni és a nagyműveltségű, zene iránt is igen fogékony, nyugtalan szellemű költő, kölcsönösen érezték és elismerték egymásban a tehetséget. Erről tanúskodik Bartóknak Harsányihoz intézett minden sora. Barátságuk pusztán tényén kívül azonban még más ismeretlen adatot is nyújtanak e levelek: Bartók nyilatkozatát Wagner Parsifal-járól, terveit, hogy Harsányi valamelyik művét megzenésíti (a Kossuth-szimfónia szerzője melyiket is választhatná inkább, mint az [Aradi] tizenhárom címűt?) — bár az utóbbira eddigi tudomásunk szerint nem került sor.

Figyelmet érdemelnek e levelek azért is, mert a Bartók-levelezés eddig megjelent kötetekben³ ezekből az évekből alig találunk anyagot.

I.

(Két, folytatólagosan írt képeslap, az egyik a bayreuth-i Wagner-Theater-t, a másik ugyanott az új királyi kastélyt ábrázolja; Bartók keltezését nem írt, de a postabélyegző

¹ Harsányi Klárának, az író leányának, és Harsányi Gizellának, az író hugának szíves szóbeli közlése.

² Demény János: Bartók Béla tanulóévei és romantikus korszaka. Zenatudományi tanulmányok II. 449. l.

³ A Bartók-levelezés eddig megjelent kötetei:

1. Bartók Béla. (Levelek, fényképek, kéziratok, kották.) Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Demény János. Magyar Művészeti Tanács, 1948.

II. Bartók Béla levelei. (Az utolsó két év gyűjtése.) Sajtó alá rendezte Demény János. Művelt Nép könyvkiadó 1951.

III. Bartók Béla levelei. (Romániai, csehszlovákiai, magyarországi gyűjtés.) Zeneműkiadó Vállalat 1955.